

I. АНАЛІЗ ДЗЕЙНАСЦІ ПА ЗАХАВАННЮ НЕМАТЭРЫЯЛЬНЫХ ГІСТОРЫКА-КУЛЬТУРНЫХ КАШТОЎНАСЦЕЙ

РЭГІЯНАЛЬНЫЯ АДМЕТНАСЦІ АХОВЫ НЕМАТЭРЫЯЛЬНАЙ КУЛЬТУРНАЙ СПАДЧЫНЫ Ў РЭСПУБЛІЦЫ БЕЛАРУСЬ

*Каліноўская А. Т.,
вядучы спецыяліст Інстытута павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі
кадраў установы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры
і мастацтваў», член Беларускай рэспубліканскай навукова-метадычнай рады
па пытаннях гісторыка-культурнай спадчыны*

Канвенцыя ЮНЕСКА аб ахове нематэрыяльнай культурнай спадчыны ўступіла ў сілу ў Рэспубліцы Беларусь 20 красавіка 2006 г. З таго часу праведзена вялікая работа па яе імплементацыі ў нацыянальнае заканадаўства і дзейнасць устаноў культуры краіны.

Пры падтрымцы Фонду нематэрыяльнай культурнай спадчыны ЮНЕСКА ў 2012 г. быў створаны Нацыянальны інвентар нематэрыяльнай культурнай спадчыны Беларусі (Інвентар НКС) – інфармацыйны рэсурс, у якім размешчаны звесткі пра адметныя праявы творчасці чалавека, жыццядзейнасць якіх падтрымліваецца мясцовымі супольнасцямі і ўвасабляе захаваныя культурныя традыцыі гісторыка-этнаграфічных рэгіёнаў краіны. Інфармацыйны рэсурс «Жывая спадчына Беларусі: інвентар нематэрыяльнай культурнай спадчыны» выконвае задачы па ўліку і публікацыі вынікаў інвентарызацыі нематэрыяльных культурных каштоўнасцей, захаванню матэрыялаў фіксацыі і навуковай апрацоўкі элементаў НКС, метадычнаму забеспячэнню падрыхтоўкі прапаноў аб наданні статусу нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей. У Інвентары НКС сабраны звесткі аб 26 рамёствах, 19 традыцыйных цырымоніях, 12 выканальніцкіх мастацтвах, 8 традыцыйных кухні, 6 праявах светапогляду і міфалогіі, 5 вусных традыцыях.

Штогод іх колькасць павялічваецца. У 2018 г. у Рэпрэзентацыўны спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны чалавецтва ўключана гісторыка-культурная каштоўнасць Беларусі «Урачыстасць у гонар ушанавання абраза Маці Божай Будслаўскай (Будслаўскі фэст) у Мядзельскім раёне Мінскай вобласці». У 2019 г. у Спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны ЮНЕСКА, якой патрабуецца тэрміновая ахова, унесены элемент НКС «Вясновы абрад “Юраўскі карагод”» у в. Пагост Жытківкага раёна Гомельскай вобласці». У 2019 г. сумесна з Рэспублікай Польшча ўнесена прапанова аб уключэнні ў Рэпрэзентацыўны

спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны чалавечтва элемента НКС «Культура боргніцтва».

Кодэкс Рэспублікі Беларусь аб культуры (далей – Кодэкс), які ўступіў у сілу ў 2017 г., значна пашырыў прававы статус нематэрыяльнай культурнай спадчыны. Артыкулам 69 Кодэкса замацавана паняцце «нематэрыяльныя культурныя каштоўнасці»: да яго адносяцца звычаі, традыцыі, абрады, фальклор, беларуская і іншыя мовы, змест геральдычных аб'ектаў, тапонімаў, вырабаў народных мастацкіх рамёстваў і іншыя нематэрыяльныя праяўлены творчасці чалавека. Артыкул 107 Кодэкса прысвечаны мерам па забеспячэнню захавання нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей.

У Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь да канца 2020 г. ўключаны 145 нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей. З іх 39 катэгорыі «А» – поўная аўтэнтычнасць і дакладнасць якіх безумоўныя і нязменныя, і 106 катэгорыі «Б» – гісторыка-культурныя каштоўнасці поўнасцю або часткова адноўленыя. За перыяд 2017–2020 гг. статус быў нададзены 34 нематэрыяльным гісторыка-культурным каштоўнасцям. Статус атрымалі адметныя рамёствы, напрыклад, белаўзорыстае ткацтва, практыкі саломаліцення, лясное боргніцтва, традыцыі беларускай кухні – выраб вясельных караваёў, выпечка хлеба, прыгатаванне клёцак з «душамі» і рыбы, сушанай на саломе, традыцыі народных гульніў – «Кага пячы», «Яшчар», выканальніцкія мастацтвы – спевы «ў перахлест», Дэмбраўская кадрыля, а таксама шанаванне «Нявесцінага каменя», абрад «Сула», абрад «Розгары» і інш. Усе звесткі пра нематэрыяльныя гісторыка-культурныя каштоўнасці апублікаваныя ў раздзеле «Інвентар НКС» на сайце «Жывая спадчына Беларусі» (<http://livingheritage.by/nks/>).

На падставе звестак Інвентара НКС у сродках масавай інфармацыі выходзяць серыі публікацый, тэле- і радыёперадачы. Тэлеканалам «Беларусь 3» з 2018 г. праводзяцца здымкі цыкла праграм пра кожную нематэрыяльную гісторыка-культурную каштоўнасць. Цыкл будзе ўключаць больш за 80 тэлеперадач і працягнецца да 2021 г. У межах выдавецкага праекта Банка развіцця «Культурная спадчына Беларусі» ў 2019 г. падрыхтаваны ілюстраваны альбом «Жывая культура Беларусі» на чатырох мовах, а ў 2020 г. – выданне «Боргніцтва – сувязь часоў».

У кожнай вобласці вядзецца работа па падрыхтоўцы ад 2-х да 5-ці прапаноў па наданню статусу нематэрыяльнай гісторыка-культурнай каштоўнасці. Найбольшая колькасць прапаноў рыхтуецца ў Віцебскай вобласці, што звязана з актыўным удзелам спецыялістаў абласнога метадычнага цэнтра народнай творчасці ў даследаванні разнастайных праяў культурнай спадчыны. На падставе звестак пра адметныя мясцовыя традыцыі кожнага раёна вывучаецца бытаванне культурнай каштоўнасці на тэрыторыі ўсёй вобласці. У выніку нематэрыяльныя гісторыка-культурныя каштоўнасці аб'ядноўваюць некалькі раёнаў напрыклад,

«Традыцыйнае мастацтва маляваных дываноў Віцебскага Паазер'я», «Традыцыйная страва “Клёцкі з душамі” Віцебскай вобласці», «Інсітнае мастацтва Віцебшчыны» і інш. Практыку комплекснага вывучэння адметных праяў творчасці чалавека на тэрыторыі сваіх гісторыка-этнаграфічных рэгіёнаў неабходна прымяняць ва ўсіх абласцях пры падрыхтоўцы прапагані аб наданні статусу гісторыка-культурнай каштоўнасці.

Нематэрыяльныя гісторыка-культурныя каштоўнасці патрабуюць не толькі даследавання, дакументавання і надання статусу, але і дзейсных мер па захаванню, стварэнню ўмоў для адраджэння, развіцця і перадачы нашчадкам нашых культурных традыцый.

У кожнай вобласці склалася пэўная сістэма работы па забеспячэнню жыццяздольнасці нематэрыяльнай культурнай спадчыны.

У Гродзенскай вобласці пад аховай 18 нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей (гэта найбольшая колькасць нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей), што з'яўляецца вынікам сістэматызаванай дзейнасці па выяўленню нематэрыяльных культурных каштоўнасцей у кожным раёне і прэзентацыі іх на абласных мерапрыемствах. Менавіта на Гродзеншчыне арганізаваны адмысловыя фестывалі, прысвечаныя нематэрыяльнай культурнай спадчыне. Рэгіянальны фестываль традыцыйнай культуры «Скарбы Гродзеншчыны» праходзіць кожныя два гады ў адным з раёнаў і знаёміць наведвальнікаў з культурнай спадчынай усяго Панямоння. Нематэрыяльныя гісторыка-культурныя каштоўнасці служаць асновай для стварэння яркіх самабытных брэндавых мерапрыемстваў – кірмаш «Гродзенскія традыцыі да свята Вялікадня» ў Гродне, «Свята ткацтва» ў Лідзе, фестываль «Па сцэжках спадчыны» ў Мастоўскім раёне, «Свята пісанкі» і «Адэльскі фэст» на Гродзеншчыне, «Паўлаўскі каравай» на Слонімсчыне і інш. Нематэрыяльная культурная спадчына Гродзеншчыны эфектыўна выкарыстоўваецца ў праектах трансгранічнага супрацоўніцтва, а таксама пры стварэнні музеяў, музейных пакояў і экспазіцый, прысвечаных нематэрыяльным гісторыка-культурным каштоўнасцям, што дае магчымасць у любы час пазнаёміць гасцей са скарбамі спадчыны, прыцягнуць увагу цікавымі экскурсійнымі аб'ектамі, запрасіць дзяцей і моладзь да знаёмства з адметнымі мясцовымі традыцыямі. З праявамі мясцовай культурнай спадчыны знаёмяць «Музей пісанкі» ў г. п. Сапоцкін, музейны пакой драўляных музычных інструментаў народнага майстра М. А. Скрамблевіча ў аг. Адэльск Гродзенскага раёна. Пра выраб славурых караваяў расказвае музейная экспазіцыя «Ізабелін кулінарны» ў Ваўкавыскім раёне, пра багатыя ткацкія традыцыі Панямоння – музейны пакой аддзела рамёстваў і традыцыйнай культуры Лідскага раённага цэнтра культуры і народнай творчасці.

У артыкуле 154 Кодэкса аб культуры адзначана, што музейная дзейнасць уключае вывучэнне, выкарыстанне і папулярызаванне нематэрыяльных гісторыка-

культурных каштоўнасцей адпаведна профілю музея. Варта актывізаваць работу музеяў у гэтым напрамку ва ўсіх абласцях.

У Віцебскай вобласці ў выніку ажыццяўлення паслядоўных праграм па вывучэнню асобных сфер традыцыйнай культуры публікуюцца грунтоўныя выданні, прысвечаныя рамёствам, майстрам, традыцыйным строям рэгіёна, ствараюцца калекцыі мастацкіх вырабаў і тэматычныя выставы, праводзяцца фестывалы, прысвечаныя аднаўленню традыцый, напрыклад, «Вялікая вясельніца». Цікавыя праграмы па народнай творчасці рыхтуюцца падчас Міжнароднага фестывалю мастацтваў «Славянскі базар у Віцебску».

У Гомельскай вобласці захоўваецца найбольшая колькасць традыцыйных аўтэнтчных абрадаў, якія не патрабуюць арганізацыі спецыяльных мерапрыемстваў, бо мясцовыя супольнасці абавязкова штогод адзначаюць абрадавымі дзеямі пэўныя святочныя дні («Юраўскі карагод», «Ваджэнне і пахаванне стралы», «Сула», «Провады русалкі», «Чырачка»). Тут з боку ўстаноў культуры патрэбна дапамога ў арганізацыі пераемнасці і падтрымкі выканальніцкага майстэрства. Выдатнай практыкай захавання нематэрыяльнай культурнай спадчыны з'яўляецца Рэспубліканскі фестываль фальклорнага мастацтва «Берагіня», скіраваны на практычнае ўвасабленне ідэй пераемнасці і папулярызацыі аўтэнтчных форм народнага мастацтва сярод дзяцей і моладзі.

Добрыя практыкі захавання спадчыны склаліся ў многіх раёнах Мінскай вобласці. Неабходна адзначыць паспяховае дзейнасць Капыльскага раёна па захаванню каляднага абрада «Цары», уключанага ў спісы ЮНЕСКА, дзе ўжо вырасла некалькі пакаленняў маладых «цароў». Адметны калядны фестывалі прайшоў 13 студзеня. Урачыстасць у гонар ушанавання абраза Божай Маці Будслаўскай штогод наведваюць каля 20 тыс. чалавек, якіх прымаюць у Мядзельскім раёне. Асабліва цікавае выклікае вывучэнне комплексу праяў нематэрыяльнай спадчыны ў фармаце маладзёжнага летніка, які на працягу тыдня ладзіцца ў Любанскім раёне, – гэта фестываль традыцыйнай культуры «Пятровіца». Штогод удзельнікі з Беларусі, Літвы, Расіі і іншых краін вывучаюць народныя песні і танцы з аўтэнтчнымі фальклорнымі гуртамі, пякуць хлеб у вясковай печы, косяць, жуць, удзельнічаюць у рэканструкцыі мясцовых абрадаў. Летнікі, прысвечаныя асобным рамёствам, адбываюцца і ў іншых раёнах, напрыклад, у Мастоўскім і Веткаўскім, але комплекснае знаёмства з багатай культурнай спадчынай мясцовасці, якая ўключае спевы, танцы, кухню, традыцыйныя абрады, выклікае найбольшую цікавасць сярод моладзі.

У Брэсцкай вобласці для турыстычных груп устаноўмі культуры распрацоўваюцца спецыяльныя інтэрактыўныя праграмы з прэзентацыяй нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей. Добра вядома праграма Мотальскага музея народнай творчасці «Абрадавае дзейства «Вясельны каравай». Спецыялістамі Кобрынскай раённай клубнай сістэмы распрацаваны турыстычны

маршрут «Лелікаўская сваха запрашае ў падарожжа». Цікавасць майстроў выклікае Міжнародны пленэр ганчароў у в. Гарадная Столінскага раёна.

У Магілёўскай вобласці выкарыстоўваецца практыка правядзення фальклорных свят у дні традыцыйных абрадаў ля крыніц. Статус гісторыка-культурнай каштоўнасці маюць «Традыцыя паломніцтва і пакланення крыніцы “Блакiтная крыніца”» ў Слаўгарадскім раёне і «Абрад “Бразгун”» у Чэрыкаўскім раёне, якія таксама адбываюцца побач з крыніцай. Набажэнствы ў дні свят наведваюць тысячы чалавек, адначасова праводзяцца фальклорныя конкурсы, экалагічныя і інфармацыйныя акцыі.

Вопыт рэгіёнаў у сферы аховы нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей заслугоўвае шырокай прэзентацыі на мерапрыемствах рэспубліканскага і міжнароднага ўзроўняў. Падобны падыход рэалізаваны ў Магілёўскай вобласці, дзе раз у два гады праводзіцца міжнародны форум «Традыцыйная культура як стратэгічны рэсурс устойлівага грамадства».

Нароўні з паспяховымі практыкамі аховы нематэрыяльнай спадчыны выяўляюцца і праблемныя моманты. Складанасці ўзнікаюць у выпадках аб'яднання лакальных звычаяў невялікіх вёсак з раённымі фальклорнымі мерапрыемствамі: змянення кантэксту, колькасці ўдзельнікаў традыцыйных цырымоній, журналістаў, тэлэрэпартажаў і фотаамагараў на традыцыйных абрадавых дзехах. Важна захоўваць асаблівасці традыцыйных лакальных свят і абрадаў, іх адметныя духоўныя і мастацкія вартасці, уключаючы мову ў якасці носьбіта нематэрыяльнай культурнай спадчыны.

Нематэрыяльныя гісторыка-культурныя каштоўнасці не вельмі часта прэзентуюцца ў сталіцы, але мерапрыемствы па іх прэзентацыі і папулярызацыі з'яўляюцца знакавымі. Сярод пастаянна дзеючых творчых пляцовак можна вылучыць Рэспубліканскі фестываль-кірмаш «Вясновы букет», канцэрт «Фальклор беларускай глыбінкі» ў рамках Міжнароднай канферэнцыі «Аўтэнтчны фальклор: праблемы захавання, вывучэння, успрымання» ў Беларускім дзяржаўным універсітэце культуры і мастацтваў, музычна-этнаграфічны канцэрт падчас Міжнароднага форуму этнакультур у Беларускай дзяржаўнай акадэміі музыкі.

У дзейнасці па захаванню спадчыны неабходна ўлічваць рэкамендацыі ЮНЕСКА па выкананню Канвенцыі аб ахове нематэрыяльнай культурнай спадчыны і этычныя прынцыпы аховы жывой спадчыны. Работа па імплементацыі міжнародных норм аховы спадчыны ў нацыянальнае заканадаўства працягваецца і знаходзіць сваё адлюстраванне ў прапановах па ўнясенню змяненняў у Кодэкс аб культуры.

Дзейнасць па ахове нематэрыяльнай гісторыка-культурнай спадчыны адлюстроўвае духоўнае багацце краіны, садзейнічае папулярызацыі традыцыйных каштоўнасцей. У Дзяржаўны спіс уключаны каля 5 тыс. матэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей, з іх 145 – нематэрыяльных.

Неабходна далейшая актыўная работа па выяўленню, асэнсаванню і захаванню духоўных скарбаў Беларусі. Наданне ім статусу гісторыка-культурнай каштоўнасці дае магчымасць стварыць умовы для поўнага раскрыцця патэнцыялу культурнай спадчыны і перадачы нашчадкам нацыянальных культурных традыцый.

МЕРАПРЫЕМСТВЫ ПА ЗАХАВАННЮ ЭЛЕМЕНТАЎ НЕМАТЭРЫЯЛЬнай КУЛЬТУРнай СПАДЧЫНЫ ГОМЕЛЬскай ВОБЛАСЦІ, УКЛЮЧАНЫХ У СПСЫ ЮНЕСКА

Мельнікава Л. Г.,

*вядучы метадыст па народных традыцыях і абрадах
установы «Гомельскі абласны метадычны
цэнтр народнай творчасці»*

Дзейнасць установы «Гомельскі абласны цэнтр народнай творчасці» ў сферы нематэрыяльнай культурнай спадчыны Гомельскай вобласці будзеца на аснове папрабаванняў міжнароднага і рэспубліканскага заканадаўства, Канвенцыі 2003 года аб ахове нематэрыяльнай культурнай спадчыны (ЮНЕСКА), главы 16 Кодэкса Рэспублікі Беларусь аб культуры.

На працягу 20-і гадоў аддзелам традыцыйнай народнай культуры ўстановы праводзяцца маніторынгі культурнай спадчыны Гомельшчыны. З мэтай папулярызацыі нематэрыяльнай культурнай спадчыны спадчыны цэнтр выпускае друкаваную прадукцыю: буклеты, зборнікі з дадаткам экспедыцыйных аўдыя- і відэазапісаў, брашуры. Выданне «Жывая спадчына Гомельшчыны» абагульняе гісторыка-культурныя каштоўнасці, перавыдаецца з дапаўненнямі.

Гомельская вобласць налічвае 12 нематэрыяльных праяўленняў творчасці чалавека, уключаных у Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь. Гэта каляндарна-земляробчыя абрады, песенныя стылі, традыцыя пакланення каменным крыжам, тэкстыльная традыцыя і лясное бортніцтва. У 2020 г. элемент НКС «Мастацкія практыкі саломаліцення Гомельскай вобласці» стаў 12-й нематэрыяльнай гісторыка-культурнай каштоўнасцю вобласці ў Дзяржаўным спісе гісторыка-культурны каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь.

У мэтах захавання элемента НКС «Вясновы абрад “Юраўскі карагод”» Гомельскім аблвыканкамам і Жыткавіцкім райвыканкамам распрацаваны прапановы па арганізацыі мерапрыемстваў на сродкі гранта ЮНЕСКА на 2020–2021 гг.; праект плана мерапрыемстваў па захаванню гісторыка-культурнай каштоўнасці